

Fiedler Bálint¹

Pótanyaság Európában

A pótanyaság számos összetett kérdést vet fel, és az érintettek sorsát meghatározó és megváltoztató következményekkel jár. Ráadásul ezek a következmények sokszor nem láthatók előre. A felmerülő kérdések jelentős részben személyes jellegűek. Ezek mellett széles az olyan egyéb kérdések köre is, amelyek a folyamat orvosi, biológiai vetületét, vagy alkalmazásának a jogi lehetőségeit övezik, illetőleg vallási kérdéseket is felvet. A valamennyi – részben igen szenzitív – szempontot érvényre juttató és a gyakorlatban is alkalmazható jogi szabályozás kidolgozása épp ezért komoly kihívások elé állítja a jogtudományok nemzeti és nemzetközi képviselőit egyaránt. Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy a pótanyaság jogintézményének megítélése a világ különböző pontjain, sőt országokként is jelentős eltéréseket mutat. Jelen tanulmány célja az, hogy áttekintse ezeket a megoldási lehetőségeket az európai kontinens országaiban és regionális szervezeteiben. Ennek során a pótanyaság fogalmát az ellentételezés nélküli, altruista jellegű helyettes anyaság (dajkaanyaság), valamint az üzletszerűen vállalt terhesség (béranyaság) gyűjtőfogalmaként használja.

I. Az Unió álláspontja és néhány gondolat a szabályozás jogi korlátairól

Az Európai Unió az EUMSZ 8. cikkében előírtak szerint tágan meghatározott hatáskört gyakorol a nemek közötti egyenlőség előmozdítására. Ennek keretében és a biotechnológia fejlődésével kapcsolatban ezért különös figyelmet kell fordítani a pótanyaság kérdésre. A pótanyaság ugyanis vitatott kérdés, és a nők kizsákmányolásának új formájához vezethet. Az Európai Unió negatív álláspontot képvisel ezen a területen, amint azt az Európai Parlament döntései is tükrözik. Különösen ilyen az Európai Parlament 2017. március 14-i állásfoglalása „a nők és a férfiak közötti egyenlőségről az Európai Unióban 2014–2015-ben”², amely a nők és a lányok jogi védelmének biztosítását célozza az emberi kizsákmányolás kiküszöbölése érdekében. Az állásfoglalás utal az Európai Unió 2015. november 30-i éves jelentésére, amely a 2014-es évre nézve a világban tapasztalható emberi jogokról és a demokrácia helyzetéről, valamint az EU ezzel összefüggő politikájáról szól.³ A jelentés felszólít a béranyaság elítélésére. Az Európai Parlament számára külön indítvány is született ebben a témakörben. Az állásfoglalás, a jelentés és az indítvány együttesen felhívja a figyelmet a nők kizsákmányolásának veszélyére, különösen a kevésbé fejlett országokból származó nők vonatkozásában. Ezért a helyettes anyaság betiltását javasolja.

A pótanyaság kérdésében az Európai Unió azért van nehéz helyzetben, mert a tagországok gyakorlata vegyes. Először is, egyes európai országok nemzeti törvényeikben megengedik a béranyaságot, míg az EU több országában nincs egyértelmű, a béranyaságot engedélyező vagy tiltó szabályozás. Másrészt világszerte számos ország megengedi a szülői felügyeleti jog megszerzésének ilyen formáját, például Oroszország, Izrael vagy az Egyesült Államok egyes államai. Mindemellert érvényesülő szempont az egyértelmű szabályozás hiánya a nemzetközi jogban. A vonatkozó nemzetközi egyezményekben (pl. Biomedicina Egyezmény) ugyanis nincs a béranyaságra vonatkozó kifejezett rendelkezés. Ez felveti azt,

¹ PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK Doktori Iskola

² 2016/2249 (INI) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0073&from=EN>

³ 2015/2229 (INI) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015IP0470&from=HU>

hogy az Európai Uniónak szabályoznia kellene ezt a kérdést, valamint az Unió esetleges kompetenciáját ezen a területen. A szabályozásnak azonban vannak jogi akadályai. A béranyaság kérdése ugyanis a családjoghoz tartozik. Ez a jogterület pedig nem tartozik egyértelműen az Európai Unió hatáskörébe. Az Unió persze a családi élet egyéb olyan területein is fellép, amely tekintetében nem egyértelmű a hatásköre. Ilyen például a határokon átnyúló igazságügyi együttműködés a családi ügyekben.⁴

Az Európai Unió tagállamainak béranyasággal kapcsolatos szabályait az Európai Parlament Alkotmányügyi Bizottsága egy 2013-ban készített összehasonlító tanulmányban⁵ foglalta össze. Az itt bemutatott adatok alapján a tagállamokban a béranyaság egyes formáinak a szabályozása és szabályozottsága rendkívül nagy változatosságot mutat.⁶ Néhány tagállamban – így például Franciaországban, Németországban⁷, Olaszországban és Svédországban – a béranyaság mind önkéntes és ingyenes, mind vagyoni ellentételezésért végzett formája tilalmazott. Ezzel szemben több ország – így Görögország⁸ és az akkor még tagállam Egyesült Királyság – a béranyaságot abban az esetben teszi lehetővé, ha azért nem jár fizetség. Ezek mellett számos tagállam – például Csehország, Románia vagy Szlovénia – szabályozása a béranyaság sem ingyenes, sem fizetett formáját érintően nem rögzít tilalmat. Az egyéb államokban a jog által biztosított lehetőségek ezen végpontok között helyezkednek el aszerint, hogy a jogintézmény alkalmazása milyen mértékben szabályozott, és a szabályozás milyen egyéb szempontok érvényesítését, követelmények tiszteletben tartását írja elő. Így például Hollandiában⁹ ugyan van lehetőség az ellenérték nélküli dajkaanyaságra, de a szabályozás szigora miatt igen nehezen vehető igénybe.¹⁰ Az Alkotmányügyi Bizottság tanulmányának megállapítása szerint továbbá például csak Görögországban vannak olyan törvényi előírások, amelyek a béranyasággal kapcsolatos megállapodások szabályozását, elősegítését és kikényszerítését is magukban foglalják.¹¹

II. Az Európa Tanács próbálkozásai a kérdés rendezésére

Az Európa Tanácsnak a pótanyság kérdésével kapcsolatos szabályozásában figyelemre méltó fejlődés tapasztalható. Számos szakmai bizottság foglalkozott az évek során a maga aspektusából ezzel a kérdéssel, amelyek közül meg kell említeni az Emberi Jogi Igazgatótanácsot (CDDH), a Családjogi Szakértők Bizottságát (CJ-FA), a Jogi Együttműködési Bizottságot (CDCJ), vagy a szociális ügyeket, egészséget és fenntartható fejlődést vizsgáló bizottságot. A legátfogóbb jelleggel azonban a Bioetikai Szakértői Bizottság (CDBI)¹² foglalkozott vele, amelyet az ET Miniszteri Bizottsága állított fel.

⁴ Lásd részletesebben Marcin Sokołowski: Surrogate motherhood in legal and political activities of the institutions of the European Union. In: Piotr Mostowik (ed.): Fundamental legal problems of surrogate motherhood. Global perspective. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2019, 590–605. o.

⁵ *A Comparative Study on the Regime of Surrogacy in EU Member States*. EP Directorate General for Internal Policies, Policy Department C., 2013. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET\(2013\)474403_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET(2013)474403_EN.pdf)

⁶ *A Comparative Study...* i. m. 15–16. o.

⁷ Lásd részletesebben Navratyl Zoltán: Az anyaság útvesztői. A dajkaanyaság és béranyaság rejtelmek a jogi szabályozásban, különös tekintettel az Egyesült Államokra. *Iustum Aequum Salutare*, 2010/3., (189–226.) 209. o.

⁸ Lásd részletesebben: *A Comparative Study...* i. m. 40–48. o.

⁹ Lásd részletesebben: Navratyl: i. m. 208–209. o.

¹⁰ Illés Blanka: Béranyaság. <https://jogaszvilag.hu/életmod/beranyasag/> (2020. július 16.)

¹¹ *A Comparative Study...* i. m. 37. o.

¹² Steering Committee on Bioethics. <https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/cdbi/>

A legátfogóbb és egyben a legkonzervatívabb megközelítést a CAHBI¹³ 1989-es jelentése tartalmazta. A többi bizottság fórumain a kidolgozott tervezetek magyarázó részeikben erre a jelentésre hivatkoztak.

A pótanyaság kérdésével kapcsolatos, az Európa Tanácsban keletkezett bizottsági tervezetek egyike sem vált jogilag érvényesíthetővé. Ennek valószínű oka az, hogy a nemzeti jogszabályok jelentősen eltérnek egymástól. Ezt mutatják az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) által készített összehasonlító tanulmányok és a kapcsolódó ítéletek is. Hangsúlyozni kell, hogy a családjog területén az Európa Tanács ma már nem olyan befolyásos szervezet, mint az 1960-as vagy 1970-es években. Ebben vonatkozásban a vezető szerepet az Európai Unió és a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia vette át.¹⁴

III. EU és ET tagországok

Az Európai Unió és az Európa Tanács tagországait három kategóriába sorolhatjuk a pótanyasággal kapcsolatos álláspontjuk szempontjából:

- 1) A béranyaságot kifejezetten tiltó, szankcionáló országok
- 2) A béranyasággal kapcsolatosan semmilyen szabályozással nem rendelkező államok
- 3) A béranyaságot megengedő szabályozással rendelkező országok

III.1. A béranyaságot tiltó egyes országok

Franciaországban 1991 óta minden pótanya szerződést, legyen az kereskedelmi vagy altruista célú, törvénytelennek és szigorúan tiltottnak tekintenek.¹⁵ Ezt a joggyakorlatot alapozza meg az 1994-es, majd megerősíti a 2010-es törvény a bioetikáról. Ezen felül a Code Napoléon, azaz a francia Polgári Törvénykönyv 16-7 cikke is arról rendelkezik, hogy minden, egy harmadik személlyel, annak javára történő megtermékenyítés, illetve magzatkihordás tárgyában kötött megállapodás semmis.¹⁶

Németországban az 1991 januárjától hatályos Embrióvédelmi Törvény¹⁷ tilt a béranyasággal kapcsolatos mindenféle orvosi beavatkozást. A hivatkozott törvény 1. § (1) bekezdése kifejezetten meg is nevezi azokat a tevékenységeket, amelyek három évig terjedő szabadságvesztéssel szankcionálhatók. Hét cselekményt sorol fel, amely tilalmazott. Ilyen cselekmények például az idegen petesejt, illetve embrió beültetése; egy másik nőből beültetés

¹³ 1985-ben a Miniszteri Bizottság közvetlen felügyelete alatt létrehozott Bioetikai Szakértői Ad hoc Bizottság (CAHBI) volt felelős az Európa Tanács bioetika területén folytatott kormányközi tevékenységéért. 1992-ben a Bioetikai Irányító Bizottság (CDBI) vette át feladatát. <https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/cdbi/>

¹⁴ Lásd részletesen Lukasz Mirocha: Dark side of diversity. Actions undertaken in the system of the Council of Europe with regard to the issue of surrogate motherhood. In: Piotr Mostowik (ed.): i. m. 527–558. o.

¹⁵ Laura Castañeda Alegre – Miguel Ángel Navarro Andreu – Sabela Siaba Crespo: *Gestational Surrogacy: A European Overview and the Spanish Case. A Feasible Proposal?* European Judicial Training Network, 2020, 3. o. <https://www.ejtn.eu/PageFiles/18747/TH-2020-03%20ES.pdf>

¹⁶ Bokros Edina: *A béranyaság és az állampolgárság kapcsolata külföldi és hazai viszonylatban.* Szakdolgozat. Nemzeti Közzolgálati Egyetem RTK Rendészettudományi Tanszék, Budapest, 2015

http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/10033/BokrosEdina_Szakdolgozat2015pdfa.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹⁷ Gesetz zum Schutz von Embryonen

céljából történő eltávolítása; valamint idegen ivarsejtekkel történő mesterséges megtermékenyítése.¹⁸

Litvánia orvosilag támogatott megtermékenyítésről szóló törvénye 2016-tól tiltja a béranyaság minden formáját. Ehhez hasonlóan *Norvégiában* a biotechnológiai törvény tiltja az idegen nőtől származó embrió megtermékenyítését. A gyermekekről szóló törvény az ilyen szerződéseket nem tekinti kötelező erejűnek és a bíróság előtt végrehajthatatlannak nyilvánítja, valamint büntetéssel fenyegeti a közreműködő egészségügyi szakembereket is. *Finnország* 1237/2006-os törvénye hasonló jogkövetkezményeket rögzít a támogatott termékenységi kezelések kapcsán.¹⁹

Svédország szintén tiltja mind a kereskedelmi, mind az altruista pótanyságot, különösen a 2016-os Wendel-jelentés után, amely azzal érvelt, hogy az altruizmus ebben a fajta kapcsolatban nem garantálható maradéktalanul. A jelentés javasolta az igazságügyi minisztériumnak, hogy fokozza azon intézkedések bevezetését, amelyek akadályozzák a svéd állampolgárok hozzáférését a béranyasághoz külföldi országokban; következésképpen a kereskedelmi pótanyságot szankcionálják.

Dánia a támogatott reprodukcióról szóló törvényben²⁰ megtiltja a béranyaság minden formáját és a pótanyságot a gyermek törvényes anyjának nevezni; az ivarsejtjeit biztosító apa azonban szintén törvényes szülőnek tekinthető, és párja az örökbefogadásban reménykedhet, ha legalább két és fél éve élnek együtt.

Svájcban hasonló a szabályozás. Egy 1998-as szövetségi törvény kifejezetten tiltja a béranyaságot, sőt az embrió-adományozást szövetségi alkotmány is tiltja. Következésképpen a pótanyság jogellenesnek minősül, de a terhességet kihordó nőt nem büntetik meg, és a gyermek anyjának tekintik.

Ausztria esete nagyon hasonló, mivel az orvosilag támogatott reprodukcióról szóló törvény (1992) csak azt engedi meg, hogy a petesejteket és embriókat az őket produkáló nő használja, lehetetlenné téve ezzel a helyettesítő technikákat.²¹

Spanyolországban a Spanyol Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: SCC) 108. cikke szerint a származás születéssel vagy örökbefogadással keletkezik. A születés általi származás lehet házassági vagy nem házassági. Házassági, ha az anya és az apa házasságban él egymással. A házassági és a nem házassági származásnak és örökbefogadásnak ugyanazok a hatásai a jelenlegi kódex rendelkezései értelmében. Ez a cikk a származásnak két hagyományos forrását ismeri: a természetes, biológiai származást és a mesterséges származást, az örökbefogadást. A reprodukciós technológiákból származó származás viszont lehet biológiai (ha az ivarsejtek a törvényes szülőktől származnak, vagy legalábbis egyiküktől) vagy mesterséges (ha az ivarsejtek donortól vagy donoroktól származnak). A biológiai származás minden jogszerű származási kapcsolat modellje. A spanyol jog szerint a származás elsősorban biológiai kapcsolat egy személy és utódja között. Tehát a szülő-gyermek kapcsolat elsődleges alapja a biológia.

A béranyaságot szigorúan tiltja a Ley de Técnicas de Reproducción Humana Asistida (a továbbiakban: LTRHA), vagyis az emberi közreműködéssel támogatott szaporodási technikákról szóló törvény 10. cikke²², amely kimondja, hogy ez a szerződés semmis. A törvényes anya az a nő lesz, aki a gyermeket megszüli. Ezen szabályok szerint a törvényes anya a terhes anya, a törvényes apa pedig a terhes anya férje, ha házas (a férj apasági vételeme

¹⁸ Gesetz zum Schutz von Embryonen in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. Dezember 1990. 1. §

¹⁹ Castañeda – Navarro – Siaba: i. m. 4. o.

²⁰ N. 93, 2015. január 19.

²¹ Castañeda – Navarro – Siaba: i. m. 4. o.

²² LTRHA 10. cikk (1): Semmis minden olyan megállapodás, amely szerint a terhességet pénzügyi ellenszolgáltatással vagy anélkül egy nőre bízzák, aki lemond az anyaságról a másik szerződő fél vagy harmadik fél javára. A béranyasággal született gyermek származását a születéssel kell meghatározni.

miatt), vagy az a férfi, aki biztosította a spermát, az apaság elismerése után (SCC 120. cikk), vagy az apaságát igénylő jogi eljárás után. Ha a hímvarsejtek donortól származnának, akkor egyáltalán nem lenne törvényes apa (LTRHA 8.3. cikk), így a kívánságapa elismerhetné a gyermeket, ezen az úton törvényes apává válhat.

Az LTRHA 10. cikkéből arra lehet következtetni, hogy Spanyolországban tilos a béranyaság, amint azt fentebb említettük. Egyes szerzők azonban úgy vélik, hogy ilyen tilalom nem létezik: a törvény csak kimondja, hogy ezek a szerződések semmissek, de nem tiltja őket. Helyesebbnek tűnik ugyanakkor azt gondolni, hogy ezek tiltottak, figyelembe véve a gyermek színlelt születésére, valamint az apaság, anyaság, illetve a gyermek státusza megváltoztatására vonatkozó büntetőjogi szabályokat.²³

Azon országok, amelyek megtiltják a pótanyaságot, arra koncentrálnak, hogy állampolgáraik ne használják a meddség problémájának ezen tiltott kezelését, ideértve az állampolgárság szerinti országnak e célból történő elhagyását. A leghatékonyabb módszer ezen tilalom érvényesítésére a büntetőjogi szankció kilátásba helyezése. A francia jogalkotó például úgy próbálta megoldani ezt a problémát, hogy a béranyaságot a gyermek jogállását fenyegető veszélynek minősítette.²⁴

A magyar jog egészen 1997-ig se nem tiltotta, se nem engedélyezte a pótanyaságot.²⁵ Ebben az évben fogadták el az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényt (Eütv.), amely az eredeti szövege értelmében lehetőséget teremtett volna a béranyaság ingyenes formája, a dajkaanyaság igénybevételére olyan esetben, amikor a gyermek genetikailag a kívánságszülőkhöz kötődik. További kritériumként szerepelt a javaslatban, hogy a reprodukciós eljárás ezen formája csak egészségügyi szempontból indokolt esetben lett volna igénybe vehető, és a pótanya kizárólag a kívánságszülők hozzátartozója lehetett volna. Feltételként kívánta tűzni a jogalkotó, hogy béranya már legalább egy saját gyermekkel rendelkezzen, illetve, hogy 25-40 év közötti életkorú legyen. A jogalkotó eredetileg az Eütv. dajkaterhességgel kapcsolatos szabályainak a késleltetett hatálybalépéséről rendelkezett annak érdekében, hogy kellő idő álljon rendelkezésre a kapcsolódó családjogi és öröklési jogi szabályok módosítására, a megfelelő jogszabályi környezet kialakítására. A jogalkotó ugyanakkor a dajkaterhesség hazai szabályozását érintően utóbb megváltoztatta az álláspontját. Ennek következtében az Eütv. dajkaanyasággal kapcsolatos szabályozásának a hatálybalépésére – sem a tervezett 2000. január 1-jei dátummal, sem utóbb – végül nem került sor. Az Eütv. hatályos szabályozása a 166. § (1) bekezdésében taxatív felsorolja az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásokat. Azok között sem a dajkaanyaság, sem a béranyaság nem található meg. A dajkaterhesség hatályon kívül helyezett rendelkezéseire az e) pont üres helye utal. Az Eütv. direkt szabályozása hiányában a dajkaanyaság hazai jogi kereteit az Alaptörvény, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) Családjogi Könyve, valamint a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) rendelkezései határozzák meg.

III.2. A béranyaságot részletesen nem szabályozó országok

Néhány ország a jogi hiányosságokat a pótanyaság implicit tiltásával kezeli. *Lengyelországban* ugyan nincsenek szabályok, amelyek foglalkoznának ezekkel a

²³ Carlos Martínez de Aguirre: Surrogate motherhood in Spanish and Latin American Law: the loophole and the law. In: Piotr Mostowik (ed.): i. m. 367–391. o.

²⁴ Alla Anatoliivna Herts: Surrogate motherhood in Ukraine: method of infertility treatment, judges' activism and doctrine. In: Piotr Mostowik (ed.): i. m. 447. o.

²⁵ Merrikin Gina: Pótanyaság Magyarországon? *Arsboni.hu*, 2019. március 18. <https://arsboni.hu/potanyasag-magyarorszagon/>

technikákkal, de az Állampolgári Jogi Törvénykönyv szerint az anya mindig az a nő, aki megszüli a gyermeket, és a pótya-megállapodásokat általában a törvény szellemével ellentétesnek tekintik.

A *cseh* jogszabályok ugyancsak tiltást tükröznek. A biológiai anya (petesejt-szolgáltató) technikailag örökbe fogadhatja a gyermeket abban az esetben, ha a pótya törvényesen lemondott az anyaságról, és a helyettesítésből származó külföldi születési anyakönyvi kivonatokat a gyermek érdekében figyelemmel nyilvántartásba veszik.

Andorrának nincsenek olyan konkrét normái, amelyek jogi meghatározást adnának – valószínűleg azért, mert bíróságainak még nem kellett vizsgálniuk a béranyaságot és annak következményeit érintő konkrét esetet. A polgári törvénykönyv azonban kimondja, hogy az anyaságot igazolni kell annak érdekében, hogy regisztrálni lehessen a gyermek születését, és lehetővé kell tenni, hogy a kívánságszülők örökbe fogadják a kapott gyermeket.

A szabályozás hiánya implicit engedélyezéshez vezet *Romániában*, ahol jelenleg erre vonatkozóan nincsenek rendelkezések. Ez valószínűleg marad addig így, amíg a parlamentben folyó vita egységes szövegtervezetet nem eredményez. A gyakorlatban a szándékolt szülők közjegyzői megállapodást köthetnek a pótyával, és születésük után örökbefogadással befejezhetik a folyamatot, azzal az egyetlen feltétellel, hogy a terhességet kihordó anya nem kaphat kártérítést vagy fizetséget.

Hollandiában a témát egy nemzeti bizottság is tanulmányozza. Az ilyen ügyekben a polgári törvénykönyvet kell alkalmazni, amely lehetővé teszi a szülők számára, hogy magán-megállapodást kössenek a pótyával. A büntető törvénykönyv tiltja a kereskedelmi pótyaság minden formáját valamennyi érintett fél számára, beleértve a pótyát is. Így az egyetlen lehetőség a résztvevők közötti magánszerződések megkötése és a pótyának okozott költségek megtérítése. A megállapodások nem hajthatók végre a bíróságokon, ha ellentmondanak a gyermekvédelemre vagy a szülői viszonyokra vonatkozó polgári jogi szabályoknak. Ezért szükséges a külföldi születési anyakönyvi kivonatok bírósági jóváhagyása az úti okmányok kiállításához.²⁶

Belgiumban törvényi szabályozás nincs, de az altruista célú pótyaság megengedett a kezelőcentrumokban, amelyek feltételeire előírások, illetve szakmai protokollok és etikai előírások is vonatkoznak. Külön- és azonos nemű párok számára egyaránt nyitva áll a lehetőség. Elhunyt személy ivarsejtjei, illetve az azzal létrehozott embrió meghatározott feltételek mellett felhasználható. Ivarsejtek adományozása megengedett. A beültethető embriók száma a nő életkorától függ.²⁷

III.3. A béranyaságot megengedő szabályozással rendelkező országok

A béranyaság engedélyezése és szabályozása szempontjából két európai államot érdemes részletesebben megemlíteni: az Egyesült Királyságot és Ukrajnát.

Az *Egyesült Királyságban* a pótyaságot először 1985-ben szabályozták a „Surrogacy Arrangements” alapján, ez a dokumentum a pótyaság visszterhes formáját, a béranyaságot tiltotta, azonban a költségmentes dajkaanyasági egyezségeket elfogadta, mint a meddőség általi gyermektelenség kezelését.²⁸ Ezt később két módosítás követette 2003-ban, illetve 2008-ban.²⁹

²⁶ Részletesen lásd Castañeda – Navarro – Siaba: i. m. 5–6. o.

²⁷ Zeller Judit: *A testen kívül létrejött embriók morális és jogi státusa reprodukcióhoz való jog és a tudományos kutatás tükrében*. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem ÁJK Doktori Iskola, Pécs, 2009. 109. o. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/zeller-judit/zeller-judit-vedes-ertekezes.pdf>

²⁸ <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/49>

²⁹ Human Fertilisation and Embryology. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/contents>

A hatályos szabályok értelmében az Egyesült Királyságban csak a dajkaanyaság megengedett, bármilyen kereskedelmi megállapodás vagy bármilyen más szerződés, amely a terhesség alatt álló anyának az észszerűnél nagyobb összegű térítést foglal magában, már illegálisnak számít. A béranya-szerződések még akkor sem teljesíthetők, ha a költségeket fizetik meg. A születés után a pótanya megtartja a gyermek feletti felügyeleti jogát még akkor is, ha genetikailag nem rokonok, vagyis abban az esetben is, ha petesejtjeit nem használták fel. Így tehát őt és párját a 2008. évi emberi megtermékenyítésről és embriográfiáról szóló törvény a gyermek szüleinek tekinti. Ez azt jelenti, hogy a kívánságszülők a szülőkénti elismerésük vagy az örökbefogadás iránt a pótanya és párja beleegyezésével folyamodhatnak, és meg kell felelniük egyéb jogi követelményeknek is.³⁰ A kívánságszülők akkor felelnek meg az előírt feltételeknek, ha házasságban, regisztrált vagy nem regisztrált kapcsolatban élnek; betöltötték a tizennyolcadik életévüket; legalább egyikük genetikailag kötődik a gyermekhez; legalább egyikük állandó lakóhellyel rendelkezik az országban; a gyermek már velük él – tehát a dajkaanya már átadta; a dajkaanya beleegyezik mindezekbe; a megállapodás ingyenes, kivéve az észszerű költségek megtérítését. A bíróság e feltételek meglétén túl vizsgálja, hogy a felek szabad akaratukból, feltételek nélkül teszik-e meg nyilatkozataikat. A dajkaanya figyelmét fel kell hívni a mesterséges megtermékenyítés kockázataira, a többes terhesség kialakulásának a lehetőségére, egy esetleges császármetszés szükségességére, a pszichológiai tényezőkre, amelyek a gyermek átadása során merülhetnek fel, és azokra a tényezőkre is, amelyek a dajkaanya családi környezetében jelentkezhetnek. A dajkaanya alapvetően egy családtag vagy közeli barát lehet, vagy kifejezetten erre a célra létrejött és nonprofit jelleggel nyilvántartásba vett szervezet segítségével kiválasztott személy. A dajkaanyának át kell esnie egy orvosi kivizsgáláson is. Az ajánlásokban általában felső korhatár is szerepel, továbbá gyakori előírás, hogy a szülőanyának legalább egy saját gyermekkel már rendelkeznie kell.³¹

Ukrajna megengedő szabályozással rendelkezik a béranyaság minden formájával szemben, amelyet a családjogi törvénykönyv 123. cikke tartalmaz. Kiterjedt követelmények vannak mind a kívánságszülő vagy a szülők számára, akik orvosi igazolást nyújtanak be a termékenységi kezelések érdekében, mind a pótanya számára. Előbbi kategóriába egyedülálló felnőtt vagy heteroszexuális házaspár tartozhat, míg pótanya olyan felnőtt nő lehet, aki már saját gyermekeknek adott életet. A megállapodást közjegyző előtt kell megkötni, aki ellenőrzi a beleegyezéseket és a követelményeket. A pénzbeli ellentételezésben a felek korlátok nélkül megállapodhatnak. A terhességet vállaló nő az embrió átadása előtt visszavonhatja beleegyezését, elveszítve az említett kompenzációt. A nyilvántartásba vétel szempontjából ezek a szerződések azt jelentik, hogy kívánságszülők törvényes szülők lesznek a születés pillanatától kezdve.

Az ukrán megoldás bírálói lazának minősítik a szabályozást, arra hivatkozva, hogy az nem megfelelő és nem elégséges: az országnak körülbelül 50 klinikája van, amelyek ilyen eljárásokat végeznek, és évente átlagosan 2000-2500 szerződést kötnek. Mindazonáltal magát az eljárást nem törvény, hanem adminisztratív normák szabályozzák, amelyek nem határozzák meg megfelelően az érintett felek jogait és kötelességeit, és sok szakértő hangoztatta, hogy ezekben a központokban nincs ellenőrzés.³²

A rendszer hiányosságaira mutatott rá például *Élla Anatoliivna Herts*. Álláspontja szerint Ukrajnában nincs tényleges tilalom az egyedülálló nők számára a támogatott reprodukciós technológiák, különösen a mesterséges megtermékenyítés technikájának alkalmazására. Hajadon nők esetében a klinikák többnyire megtagadják a béranyasági programok végrehajtását és a nőknek házasságkötést javasolnak. Ha egy nőnek orvosi indikációi vannak a pótanyasági programban való részvételre, akkor azonban betegjogai

³⁰ Castañeda – Navarro – Siaba: i. m. 8. o.

³¹ Navratyl: i. m. 206–207. o.

³² Castañeda – Navarro – Siaba: i. m. 9. o.

tiszteletben tartásával a családi állapotától függetlenül igénybe kell tudnia venni ezt a lehetőséget. További probléma, hogy az ukrainai családjogi törvénykönyv szabályai csak a kívánságszülők jogaira terjednek ki. A pótanyság területén az ukrán jogszabályok egységesítést igényelnek.

IV. Konklúzió

A fentiek jól szemléltetik, hogy a jogtudomány nemzeti és nemzetközi viszonylatban is igyekszik eleget tenni a béranyaság, pótanyság jogintézményeivel összefüggésben felmerülő elvárásoknak. A kihívás pedig napjaink globalizálódó világában egyre csak nő. Nem kivételes ugyanis, hogy egy pótanysággal összefüggő jogeset számai több országból, esetleg több kontinensről futnak össze. Ez pedig egyre inkább szükségessé teszi a szabályozások összehangolását. Végző célként akár azt is nevesíthetjük, hogy a pótanyságra vonatkozóan nemzetközi jogi szabályozási rendszer jöjjön létre, ez ugyanakkor igen távoli célkitűzésnek tűnik. Habár az egyes megközelítések széles skálán mozognak és az álláspontok közelítése nehéz feladat, úgy vélem, hogy a kapcsolódó jogterületek a jövőben a jogfejlődés és azzal együtt a tudományos kutatások fontos bázisaként jelenhetnek meg.